

Шарқ Юлдузи

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

Sharq yulduzi

ПУБЛИЦИСТИКА

Рисолат ҲАЙДАРОВА. Жаҳон билан бўйлашиш бугуннинг
вазифаси.7

НАЗМ

Махмуд ТОИР. Армон туни. Достон.11
Носир МУҲАММАД. Севги бир дарёдир, ҳамиша бедор.59
Шодмон СУЛАЙМОН. Нигоҳимда нигоҳинг ранги.63
Жумагул СУВОНОВА. Яна осмон доврқлар солди...85

НАСР

Сойим ИСҲОҚ. Вафодор. Қисса. Бошланиши.38
Жамила ЭРГАШЕВА. Ҳикоялар.66
Собир ЎНАР. Ҳикоялар.89
Неъмат АРСЛОН. Новеллалар.102

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Ҳамдам АБДУЛЛАЕВ, Ҳулкар ҒОИПОВА. Фикрдошлар
хайрати.116
Дилафрўз ЖАББОРОВА. Шеър, шахс ва талқин.142
Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА. Сураг ва сийраг тасвири.146

ТАҲЛИЛ

Назокат СОТТИБОЕВА. Қаҳрамоннинг руҳий тугёни.138

КҮНГИЛ МУЛКИ

Абдуғани СУЛАЙМОН. Уфқлар ортидаги йўл.124
Турсун АЛИ. Меҳр жозибаси.133

ТАРЖИМА КЕНГАШИ

Муҳаммадали ҚЎШМОҚОВ. Таржимоннинг мавқеи ва
масъулияти.157
Шавкат КАРИМОВ. Тасаввурга кўмаклашган таржима.164
Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ. Назария ва танқид.168

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Ориф ҲОЖИ. Аҳли диллар тегрангизда айланур.120

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ. Сен менинг борлигим...99

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

Сайёр. Сир – қалбнинг пинҳона нақши.152

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Вали АҲМАДЖОН. Яхшиликлар қошида.136

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Иван БУНИН. Кенг осмон тикилиб қарайверади.171

* Муаллифлар фикри
таҳририят ижодий жамоаси нуқтаи
назаридан фарқланиши мумкин.
Таҳририятта юборилган
материаллар муаллифларга
қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 10.00.02 "Ўзбек
адабиёти" ихтисослиги бўйича
рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий
нашрларни етказиб бериш
билан шугулланувчи барча
ташкilotлар орқали амалга
оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди

03.06.2016 йил.
Қоғоз бичими 70x108 1/16
Офсет босма усулида офсет
қоғозда босилди.
Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт хисоб табоғи 17,2.
Адади 2000 нусха.
Буюртма № 387

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигида 05.02.2016 й.
0562-рақам

билан рўйхатга олинган.
Ғафур Ғулом номидаги НМИУ
босмаҳонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри, Шайхонтоҳур тумани,
Лабзак кўчаси, 86-уй.
Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусахҳих:

Дилфуза Маҳмудова
Саҳифаловчи-дизайнер:
Мадина Абдуллаева

Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА

1993 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Мақолалари халқаро ва республика илмий конференциялар тўғрисида, "Тафаккур", "Жаҳон адабиёти" журналларида ва республика-мизнинг бошқа нашрларида чоп этилган.

СУРАТ ВА СИЙРАТ ТАСВИРИ

Портрет ва характер сурат ва сийратга мувофиқ келади. Ҳазрат Навоий "Сади Искандарий" достонида қаҳрамонлар сурати ва сийратини шундай тасвирлаганки, асар қаҳрамонлари ўқувчи тасаввурда ўзининг индивидуал хусусиятлари билан яққол намоён бўлади. Жумладан, Искандар салтанат тожидан бош тортиганида, халқ оёғига бош уриб, тахтни қабул қилишни сўраган ҳолати талқин этилар экан, муаллиф шонининг сурати ва сийратини ёрқин бўёқларда чизади:

Жаҳон ичра сен билмаган йўқ улум,
Билур олам аҳли, неким аҳли Рум.
Фалак шамъи ройи муниринг сенинг,
Малойик чароғи замиринг сенинг.
Жаҳон кўрмаган сен киби хусраве,
Қуёш талъате, муштарий партаве.
Қилиб адл ройингдин андоқ зуҳур –
Ки, гул бирла хушиддин атру нур.
Вужудингда пинҳон хирадёрлиг
Жамолингда пайдо жаҳондорлиг
Бу ҳимматки зотинг аро бордур,
Санга Рум султонлиги ордур.

Табиийки, бу ўринда Искандар портрети ва характери тасвири муболағали. Бироқ Навоий Искандарнинг ички дунёсида фаришталарга хос ёруғлик муажасам эканига, унинг қуёш юзли, муштарий сиймо эканига ўқувчини яққол ишонтира олади. Бу ҳукмдор характерида, яъни сийратида адолат шу даражадаки, худди гулдан хуш бўй таралиши, қуёшдан нур ёғилиши қанчалик табиий бўлса, у ҳам шу қадардир.

Навоий Искандар портретини динамик турга хос белгилар билан чизади. Яъни, қаҳрамон портретини муфассал тасвирламайди. Образни ўқувчининг ўзи тасаввур этиб олишига имкон беради. Навоий ижодидаги бу ўзига хос услуб достондаги эпик тасвирнинг асосини белгилайди.

Академик Азиз Қаюмовнинг фикрича, "Навоий Искандар характерини мукамал кўрсатган... Инсонпарварлик, одамийлик, ана шундай фазилатларга эга бўлган зотнинг берган тарбияси инсонни шакллантирувчи асосий омилдир".¹

Бу характер Искандарнинг феълида, амалий фаолиятида ҳам ўзини намоён

этади. У подшолик тахтига чиққан кунидан бошлаб халқнинг арз-додини тинглайди, мамлакатда адолатни барқарор қилиш мақсадига қаратилган турли тadbирларни амалга оширади. Жумладан, эл-юртни икки йиллик хирождан озод этади, золим амалдорларни мансабдан четлаштиради, жазолайди, бозорларнинг нарх-навоси, тош-тарози ва бошқалар устидан қаттиқ назорат ўрнатади. Ҳар бир ишни олимлар билан маслаҳатлашиб амалга оширади.

Асарда қаҳрамонлар характери ўзаро уйғунликда акс этган. Жумладан, Искандар характери ни англаш учун уни бошқа образлар билан ўзаро киёсланади. Достондаги Маҳмуд ҳикоятида Масъуднинг тушига отаси Маҳмуд киради ва унинг ҳолатини шоир мана бундай шаклда тасвирлайди:

*Ҳамоно лақаб эрди Масъуд анга,
Кириб тушга бир кеча Маҳмуд анга,
Ўғулга ажаб навъ қилди зухур,
Бошидин-аёғизача гарқи нур.
Бўлуб турфа боге анинг маскани,
Дема богким, равзанинг гулиани.
Дамодам фузунроқ нишоти анинг,
Ошиб ҳар замон инбисоти анинг.*

Маҳмуд ажойиб бир боғда бошдан-оёқ нурга ғарқ ҳолда тасвирланмоқда. Унга дам-бадам хурсандчилик юзланиб, шодлиги ортаётгани орқали қаҳрамоннинг руҳий ҳолати ёритилмоқда. Бу ўринда шоир портрет ва руҳият тасвирида туш эпизодидан санъаткорона фойдаланган.

Доронинг элчиси Румга байзо (олтин тухум) тилаб келганда, Искандарнинг ташқи кўринишидан лол қолади:

*Скандар шукуҳи қилиб лол ани,
Қаю полким, дангу беҳол ани.
Қилиб шоҳ андин бу маънини фаҳм –
Ки, фарру шукуҳи анга солди ваҳм.
Сўз айтиб, анинг сори солмай кўзин,
Анга тегруким, топти қосид ўзин.*

Бу байтлардан кўринадики, Искандарнинг салобати элчини лолгина эмас, балки карахт қилиб кўяди. Доно шоҳ эса салобати элчини довдиратиб кўйганини дарров фаҳмлайди. Демак, Навоий идеалидаги шоҳнинг салобати, ташқи кўриниши шу даражада бўлганки, уни кўрган одам лол-у ҳайрон бўлмасдан иложи қолмаслиги керак эди.

Элчи Дорога Искандарнинг сўзларини етказгач, Доро элчига шундай жавоб қилади:

*Ки: “Ҳар кимга бу навъ афсонадур,
Тасаввур қилурменки, девонадур”.*

Шунда Доронинг гапини эшитган элчи: “Мен уни телба ҳам, маст ҳам, деб ўйламадим, балки бағоят ақлли, хушёр, сўзлари мазмундор ва ўзи олижаноб зот кўринади. Шунингдек, у илму ҳикматга ҳамдаст, забардаст ва шерсифат одам экан”. дея Искандарнинг ташқи кўриниши ва ички дунёси бир-бирига уйғун эка-

нини таъкидлайди. Ҳазрат Навоий Искандар портрети ва характеридаги ана шу мутаносиблик унинг душманларини ҳайратга, ҳатто ваҳимага солганини бадий тасвир орқали ифодалайди.

Навоий қаҳрамонлар портретини чизишда, уларнинг сифатларини таърифлашда бошқа қаҳрамонлардан фойдаланади, яъни тасвирлаш вазифасини уларга юклайди. Шоир бу билан ўзининг бадий маҳорати қанчалар юксак эканлигини яна бир бор кўрсатишга муваффақ бўлади.

Доро билан Искандар ўртасидаги жанг воқеасида ҳам Навоий Искандарнинг портретини қуйидагича чизади:

*Туруб қалб аро шоҳи фаррухсарир,
Нечукким ҳизабре, вале шерғир.
Боши устида шерпайкар алам,
Эсиб анга нусрат ели дам-бадам.*

Искандарни шоир жанг ҳолатида худди шерга ташланмоқчи бўлган арслонга ташбеҳ этади. Унинг боши устидаги шерсурат байроқ эса дам-бадам зафар ва ғалаба шабадасидан хушхабар келтиргандай ҳилпираб турган ҳолатда тасвирланади.

Навоий мазкур жангдаги паҳлавонлар портретини ҳам маҳорат билан чизади. Мисол учун Доронинг жангчиси Ҳарронни шундай тасвирлайди:

*Равон бўлди майдонга қотилваше,
Тутундек гализ, ўт киби саркаше.
Ўти наълидин токи худиди мил,
Кириб кўк темир ичра андоқки нил.*

Бамисоли тутундек аччиқ, ўт каби ўжар. Минган отининг тақасидан то қалпоғининг учигача сихчалар қадалган, худди нилдек кўк темирга ғарқ бўлган. Бунда характер воситасида портрет, шунингдек, портрет воситасида характер ифодалангани эътиборга молик.

Навоий дostonда Мағриб паҳлавонининг портретини ҳам ёрқин бўёқларда чизади. Паҳлавоннинг қувватини филнинг кучига қиёслаб, ўзи пилган эканини таъкидлайди. Минган оти ҳам каркидондек баҳайбат. Оти устидаги ёпинчиғи қоплон терисидан бўлиб, ўзи ҳам халқ бошига офат солиш учун йўлбарс терисидан тўн кийиб олган. Қизил дубулғасини бошига кийиш қийин, унинг ваҳимасидан ўлим ҳам ажал теккандек беҳол бўлиб қолади. Қизил қалпоғи теграсига қора мато ўраб олган. Ҳолбуки, ҳеч ким қора доғга ўралган лолани кўрмаган бўлса керак – ана шу тасвирдаги ташбеҳ ҳазрат Навоий тафаккур дунёсининг бемисл эканига далил бўла олади.

Дostonдаги Султон Абу Саид Кўрагон ҳикоятида лақаби Кўрагон бўлган подшоҳнинг характери унинг қилган амалларидан хулоса қилинган ҳолда кўрсатиб берилган:

*Шаҳеким, иши хурдадонлиг эди,
Лақаб отига Кўрагонлиг эди.
Ҳунар кўп бериб олимул-гайб анга,
Вале бор эди бир ажаб айб анга –
Ки, маҳзан йиғорга солиб майлини,
Тутат эди танқис ила ҳайлини*

Бу подшоҳ хазиналарини йиғиб, тўплайверар эди-ю, кўл остидаги лашкарларни ундан баҳраманд қилмас эди. Шоир ушбу образда хасис портретини чизар экан ундаги хасислик табиатини кўрсатади. Ҳикоят мазмунича, хасис шоҳ қилмишидан норози бўлгани учун айни жанг қизиган маҳали унинг лашкарлари душман қўшини томонга ўтиб кетади ва натижада у ғанимларига асир тушиб, ҳалок бўлади. Ҳикоятнинг бу тарздаги хотимаси орқали Навоий хасисликнинг оқибати хорлик, бу каби иллатлар одамзоднинг асл тийнатиға зид эканини, бир кун келиб инсоннинг ўзига қарши куч бўлиши мумкинлигини таъкидлайди.

Достонда Арасту образи жуда муҳим ўрин тутати. Чунки Искандарнинг ҳар қандай саволиға фақат донишманд Арасту тўлиқ ва қониқарли жавоб бера олган. Жаҳонгирнинг қуйидаги саволи айнан инсон характери билан боғлиқ, характернинг моҳиятини очишға қаратилган. У Арастуга шундай савол беради:

*Яна қатла дорои гардунишукӯх,
Деди: "К-эй ҳақими Филотунишукӯх!"
Кишида не феълеки мавжуд эрур –
Ки, андин зиёнбуд ё суд эрур.
Чу феълиға боқса тааққул била,
Натижасий англар тааммул била.
Билурким тамаъ айлар элни залил,
Қаноатқа иззу шарафдур далил.
Эрур шоҳ ишиға доғи бу қиёс –
Ки, чун бўлди беҳбудига раҳишунос.*

Ҳаким! Киши ўз феъли-хўйи туфайли ё зиён кўради ёки фойда топади. Феъл-атворига ақл-идрок билан боққан одам ҳар бир ишнинг қайси бири фойдали, қайсиниси зарарли эканини англаб олиши қийин эмас. Тама кишини хор қилади; қаноат эса одамға шараф бағишлайди. Шоҳлик иши ҳам айнан шунга ўхшайди; фазилат яхшиликка йўлбошловчидир.

Искандар Кашмир шаҳрига борганида, бу юрт шоҳи Маллу у ердаги тилсим кўрғонидан ел билан ўтни ўғирлайди. Арасту бунинг сирини топади ва унга Искандарнинг ёрдами керак бўлади, шунда у жаҳонгирға шундай таъриф беради:

*Ки, ҳам шоҳсен, ҳам жаҳон паҳлавон,
Жавонмард ўзунг, давлатинг навжувон.*

Яъни, сен шоҳ бўлганинг ҳолда, жаҳоннинг энг зўр паҳлавонисан; ўзинг жавонмард бўлганинг каби, давлатинг ҳам айни гуллаб-яшнайдиган паллада.

Навқирон вақтида инсон кўп меҳнат қилиши зарурлиғи ҳақидаги бобда Навоий ёш ва кекса киши портретини чизади. Жумладан, муаллиф васф этганидек, ёш кезларида одам фарзандлари мана бу суратда бўлади:

*Жамолинги жаннатмисол айлади,
Бўюнғ тўбийосо ниҳол айлади.
Чу афсунгар этти кўзунг жодусин,
Анга солди ошубу ноз уйқусин...*

Яъни, ёшлик даврингда Оллоҳ таоло жамолингни жаннатмисол, қадди-қоматингни жаннатдаги тубий дарахтидан ҳам гўзал ва навниҳол айлади.

боқувчи қилгани ҳолда, унга ноз уйқусини ҳам берди. Сунбул сочларингни жингалак этиб, кишилар кўнглини қармоқдай ўзи томон илинтиришга қодир айлади. Киприкларингдан найзалар пайдо қилиб, найзодор баҳодирларнинг ихтиёрини сенинг қўлингга олиб берди.

Портрет тасвири мукамал чиқишида муаллиф бадиий санъатлардан санъаткорона фойдаланган. Жумладан, ташбеҳ (*жаннатмисол, тўбийосо*), истиора (*кўзунг жодуси, кўнгил бўйнига, қошинг ёйи, тишинг жоласи*), ҳусни-таълил (*Чу берди ики лаълингга нўшханд, Уётдин эзилди аро ерда қанд*) каби бадиий санъатлар фикрнинг поэтик гўзаллигини таъминлаган. Натижада, эпик тасвирнинг лирик руҳ билан уйғунлиги юзага келган.

*Жамолингни товуси зеб айлади,
Карашмангни обидфиреб айлади.*

Жамолингни товусдай зебо айлагани ҳолда, ноз-карашмаю жилва билан қарашингни ҳар нарсадан парҳез қиладиган тақводор зотларни ҳам беихтиёр ўзига мафтун этувчи қилди.

Достонда инсоннинг қарилик кезидаги сурати, портрети ҳам оригинал тасвирланган. Бу ҳақдаги байтлар маъносининг чуқурлиги жиҳатидан ҳам, бадииятининг мукамаллигига кўра ҳам юқоридаги мисраларни тўлдириб келади, изчил давом эттиради:

*Қилиб “ҳай” дегунча бу водини тай,
Чу қўйсанг қарилик тариқиға пай,
Худ ўлмас тараб ели ул дам вазон,
Етар умр боғиға фасли хазон.
Бўлур юз нечукким хазон яфроғи,
Сариғлиққа лекин юз ургон чоғи.
Чинор илгидек титрар эл панжаси,
Вале бўлса ул барг ел ранжаси.
Агарчи илик титрар ул баргваш,
Томурлар қурур, уйлаким обкаш.
Етиб тийра кўзларга заъфи қавий
Бўлур уйлари кунжсида мунзавий.*

Навоий – портрет ва характер устаси. Шоир достонда портрет яратар экан, бир вақтнинг ўзида характер ҳақида ҳам тасаввур ҳосил қила олади. Ёки аксинча, қаҳрамон характери хусусида ёзар экан, бу образнинг портрети ўқувчи кўз ўнгида яққол гавдаланади. Жумладан, юқоридаги мисралар мутолааси кекса одам қиёфасини кўз олдингизда яққол намоён этади. Таносуб, тазод, ташбеҳ сингари бадиий санъатлар билан бирга буюк шоир истиора санъатидан, айниқса, маҳорат билан фойдаланган. “Қарилик тариқи”, “тараб ели”, “умр боғи”, “хазон яфроғи” сингари истиоралар мазкур иқтибосдаги матн бадииятини таъминлаган асосий омиллардир.

Назарий манбаларда: “Характер инсоннинг кўпроқ табиатдан олган руҳий ва жисмоний хусусиятлари мажмуаси”² экани айтилади. Достондан олинган қуйидаги байтлар ана шу фикрни тасдиқлайди:

Вале чун яратти эл афъолини,
Яшурди анга дона аҳволини –
Ки, деҳқон неким дона мазруъ этар,
Ани – ўқ ўрар, чунки вақти етар.

Кишиларнинг феъл-атвори яратилганда, қисмати ҳам унда яширинган бўлади. Ахир, деҳқон ўз ерига ниманинг уруғини экса, ҳосил пишганда ўшанигина ўриб-йиғиб олади-ку. Биров тупроққа бугдой сочган бўлса, у ҳеч қачон арпа йиғиб олмайди. Инсон характери ва қисматининг уйғунлиги ҳақида сўз юритар экан, муаллиф “Ҳар ким экканини ўради” мақолини фикрлари ичига сингдириб юборади ва бу орқали ирсоли масал воситасида фикрнинг таъсирчанлигини оширади:

Чу афъолнинг ашрафу дуни бор,
Агар дуну ашраф бу қонуни бор –
Ки, ҳар ким аён этса яхши қилиг,
Етар яхшиликдин анга яхшилиг.
Ва гар кимсадин зоҳир ўлса ямон,
Кўрар ҳар неким, зоҳир этти ҳамон.

Феъл-атвор аслан икки хил бўлади: шарофатли ва ярамас. Хоҳ шарофатли ва хоҳ ярамас бўлсин, ҳаммаси табиатнинг қонунига кўради. Ҳар ким яхши қилиқли бўлса, бу яхши қилиғидан ўзига ҳам яхшилик етади. Агар биров ёмонликдан завқ оладиган бўлса, ўзи ҳам қилмишига яраша ёмонлик кўради.

Умуман, ушбу бобдаги изланиш ва кузатувлар ҳазрат Алишер Навоийнинг портрет ва характер яратиш борасидаги юксак санъаткорлигидан далолат беради. Улуғ мутафаккир ижодида портрет тасвирланган ўринларда характер ва аксинча, характер қаламга олинган кезде портрет тасвири уйғун келади. Бу эса, ижодкорга катта умумлашма фикрларни, эътиборга молик фалсафий умумлашмаларни гўзал бадий шаклда бериш имконини яратади.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” достонида портрет ва характер тасвири масаласи назарий аспектда тадқиқ қилинган. Достонда портрет тасвирланган ўринларда характер ва аксинча, характер қаламга олинганда портрет тасвири уйғун келиши хусусида фикр юритилган. Буюк шоирнинг портрет ва характер яратиш маҳорати таҳлил этилиб, умумлашма хулосалар чиқарилган.

В статье исследована проблема изображения портрета и характера в поэме “Садди Искандарий” Алишера Навои. Автор анализирует характер, где изображен портрет и наоборот, портрет, где он гармонично соответствует характеру. Кроме того, анализируется мастерство великого поэта в создании портрета и характера и обобщены общими выводами.

In the article is investigated a problem of a portrait and character image in the poem “Saddi Iskandary” of Alisher Navoiy. The author analyzes character where the portrait is imagined and vice versa, a portrait where it harmoniously corresponds to